

Ur Sibelius dagbok

På fredagen den 3.11 kl. 19, Vasa stadshus

Vasa stadsorkester

dir. **Tomas Djupsjöbacka**
berättare, **Nicke Lignell**

Jean Sibelius (1865–1957):

Musik till skådespelet Stormen op. 109 (1925–1926)

Text: William Shakespeare (svensk översättning Anders Larsson)

Jean Sibelius:

Tre sena fragment

Paus

Meet&greet under pausen med Tomas Djupsjöbacka och Nicke Lignell

Jean Sibelius:

Sinfonia nro 4 a-molli op. 63 (1910–1911) 35'

1. Tempo molto moderato, quasi adagio

2. Allegro molto vivace tranquillo

3. Il tempo largo

4. Finale: Allegro

Jean Sibelius: Musik till William Shakespeares skådespel Stormen

Stormen, synopsis:

Jean Sibelius skrev sin sista och kanske mest mästerliga scenmusik under åren 1925-1926 till föreställningar i Köpenhamn av William Shakespeares skådespel Stormen. Sibelius nära vän Axel Carpelan, som dog år 1919, hade visserligen föreslagit för Sibelius att han skulle komponera musik till Stormen redan i början av århundradet, vilket kanske gjorde att Sibelius hade lekt med tanken redan en längre tid. En begäran av Sibelius danska förläggare Wilhelm Hansen gav emellertid impulsen för att sätta i gång arbetet, och komponerandet skedde till största delen under hösten 1925, inför Sibelius 60-årsdag. Sibelius sena skaparkraft berättar att han hade teman så att det räckte och blev över. Scenmusiken är ett rent ymnighetshorn, vars idéer Sibelius planerade att använda i framtiden. Förutom Tapiola år 1926 blev det emellertid just ingen fortsättning, även om tonsättaren använde mycket av sin tid under de följande åren till sin åttonde symfoni, som förblev outgiven.

Föreställningarna av Stormen i Köpenhamn var en framgång, inte minst tack vare Sibelius musik. En fullskalig opera fick Sibelius aldrig till stånd, men för teatern skrev han många verk. Enskilda delar av dessa, såsom Valse Triste i pjäsen Döden, hör i form av separata verk till Sibelius mest populära musik. Till Stormen skrev Sibelius totalt hela 34 stilmässigt mångsidiga nummer, där han använde solister, en blandad kör, en stor orkester och harmonium. Senare sammanställde Sibelius två orkestersviter av scenmusiken och i den här formen framförs också verket i allmänhet numera. Det bör nämnas att Sibelius själv såg och lyssnade till musiken till Stormen på scenen för första gången i Helsingfors hösten 1927. Då innehades rollen som Ariel av hans egen dotter Ruth Snellman, som hade en lång karriär som skådespelare vid Kansallisteatteri.

Jean Sibelius: Tre sena fragment

Såsom allmänt känt fick Jean Sibelius aldrig färdig sin åttonde symfoni, fastän han arbetade med den från slutet av 1920-talet i över femton års tid och lovade att verket skulle uruppföras först till Serge Koussevitzky som var dirigent i Boston och sedan till London och Leipzig. Av korrespondensen mellan Sibelius och Koussevitzky framgår att verket hade blivit nästan färdigt hösten 1932 innan Sibelius drog sig ur och ändrade planerna. Sommaren 1933 fanns delar av verkets partitur redan också hos en renskrivare, vilket innebär att det har varit nära att verket skulle ha utkommit. Färdigt blev det emellertid inte hur mycket han än smidde på det. Slutligen hamnade utkastet till symfonin kring mitten av 1940-talet i Ainolas spis i en stor bränningsoperation, efter vilken Aino Sibelius sa att hennes man lugnade ner sig.

På grund av att utkastet förstördes har den åttonde symfonin blivit en gåta och det har i praktiken inte funnits just några uppgifter om musiken eller kompositionsprocessen, i motsats till de tidigare verken, där det förutom ett färdigt partitur i allmänhet också har bevarats utkast i omfattande mängd. I nationalbibliotekets Sibelius-arkiv finns ändå ett omfattande material från kompositörens sena period, i vilket forskaren Timo Virtanen har gjort intressanta fynd. Av de här har i tre korta fragment funnits så pass mycket information om den orkestrering som Sibelius har planerat att Virtanen har kunnat producera ett orkesterpartitur av dem. Fragmenten är att döma av handskriftens papper och handstilen från övergången mellan 1920- och 1930-talet och det är inte alls omöjligt att de kunde ansluta sig till den åttonde symfonin, eftersom Sibelius i sitt kompositionsarbete då har fokuserat huvudsakligen på det. Det är emellertid fråga om spekulationer åtminstone hittills. Inte desto mindre så ger fragmenten en intressant bild av den mogna kompositörens idéer.

Jean Sibelius: Symfoni nr 4 a-moll

”Jag är nöjd att jag gjorde den, för jag kan fortfarande inte hitta en enda not i den som jag kunde ta bort och inte heller vet jag någonting som jag kunde sätta till, vilket ger mig kraft och tillfredsställelse. IV symfonin representerar en mycket väsentlig och stor del av mig; jag är nog glad att jag har skrivit den.”

Så skrev Jean Sibelius på 1940-talet, trettio år efter att hans symfoni nr 4 a-moll op. 63 blivit färdig. Ger kommentaren också en antydning om varför det inte längre efter början av 1930-talet kom några nya verk av Sibelius? Var kriteriet för ett lyckat verk att alla noter ska ha den absolut rätta platsen omöjlig att nå för den allt mer kritiska kompositören?

Symfoni nr 4, det här inåtvända, abstrakta och kärva verket anses numera vara ett av de bästa i Sibelius produktion, men vid uruppförandet i Helsingfors våren 1911 väckte det stor förvåning hos publiken och delade kritikerna. Verket var Sibelius svar på eller egentligen protest mot tidens modernistiska strävanden, vilka speciellt i Tyskland höll på att leda till en frigörelse från tonaliteten. Protest eller inte, symfonin är också Sibelius mest moderna tonspråk, men till skillnad från de nya verk av Arnold Schönberg och Richard Strauss som han hört fanns det i symfonin enligt Sibelius inte ett dugg cirkus. Några år senare, när Sibelius finslipade tondikten Okeaniderna op. 73, skrev han till sin fru Aino att symfoni nr 4 under hans kompositörskarriär var en början för honom till att hitta sig själv.

Orsakerna till symfonins mörka och mystiska skiftningar kan man hitta förutom i tidens musikströmningar också i Sibelius egen livssituation vid ingången till 1910-talet. En tumör hade opererats bort från hans hals och år 1908 var en dödsfuktan ständigt närvarande i tonsättarens liv. Tumören kom inte igen och det av läkaren förordnade förbudet mot att använda alkohol och cigarrer gjorde gott åt familjelivet – den femte dottern, den ”bedårande” Heidi, föddes i juni 1911. Också arbetstakten var bra, även om Sibelius i sin dagbok i slutet av år 1909 beklagade sig över att det var svårt att lära sig arbeta utan stimulus. Att ”viftarna” upphörde, dvs. det hejdlösa festandet underlättade inte särskilt snabbt den ekonomiska situationen, även om det ordnades till och med en medborgarinsamling för Sibelius växlar våren 1910. Ainolas mästare upplevde också stor ensamhet och isolering från musiklivet i världen trots att han nog reste ganska vidsträckt runtom i Europa och dirigerade sina egna kompositioner och höll kontakt med andra kompositörer. Under en resa till Paris år 1909 träffade han bland annat Claude Debussy, vars musik han uppskattade.

Symfoni nr 4 blev färdig i april 1911 i sista stund före en konsert som presenterade Sibelius nya verk, där också Dryaden op. 45/1 och In memoriam op. 59 fick sina uruppföranden i Finland. Symfonin blev på samma sätt som de två första symfonierna i fyra satser och Sibelius bearbetade verket så att det blev färdigt att publicera ännu efter uruppförandet under senare delen av våren. Som motvikt till det traditionella storformatet fjärrmar sig symfonin i de enskilda satserna från de sedvanliga formlösningarna och till exempel sonatformerna byggs i den första satsen närmast i idéform genom temanas motsatsförhållanden. Tritonus, dvs. överstigande kvarter hörs genom hela symfonin och försvagar tonartskänslan. Den andra satsen börjar lätt som ett scherzo, men kompositören leker med temana mot en demonisk kulmen och satsen slutar med ett knappt hörbart pianissimo. Den här sättet att tona ut sker i själva verket i varje sats, även om Sibelius som avslutning på finalen lägger till två korta kommentarer i mezzoforte för stråkarna – det här är ett ytterst atypiskt sätt att avsluta en komposition. Den långsamma tredje satsen är trots många försök till analys en av Sibelius mest gåtfulla. Där bygger Sibelius småningom upp ett sextaktstema, som efter många halvvägs eller längre komna försök slutligen klingar med hela orkesterns styrka. I finalen dominerar dämpade skiftningar och i höjdpunkterna finns inte mycket högtidlighet för att inte tala om hjältemod. Kompositören planerade vid inledningen till 1910-talet ett verk som skulle basera sig på Edgar Allan Poes metrisk skräckhistoria Korpen. Det skulle sjungas av

Aino Ackté och han komponerade det samtidigt med symfonin, men det här verket blev aldrig klart. Kompositionsmaterial från Korpen har emellertid tagits in i symfonin i finalens mittendel.

Fjärde symfonin har på samma sätt som många andra av Sibelius verk lockat fram programmässiga beskrivningar av bakgrunden till verket. Det är emellertid bra att komma ihåg vad Sibelius själv skrev i sin dagbok i juni 1911 när verket just hade blivit färdigt: Det påstås att naturen i Tusby återspeglas i min musik. Vad allt får du inte härliga Ego stå ut med! Jag tror förresten att det här bara är upptakten till hur pöbeln kommer att bemöta mig i framtiden. – Än sen!

Texter: Panu Sivonen

Tomas Djupsjöbacka

Tomas Djupsjöbacka är känd som en mångsidig musiker som uppträder som cellist och numera i allt större utsträckning även som kapellmästare. Djupsjöbackas rötter ligger djupt i kammarmusiken. Han är grundande medlem av stråkkvartetten Meta4 och uppträder regelbundet i den renommerade Chamber Orchestra of Europe.

Som kapellmästare debuterade Djupsjöbacka år 2013 med Mellersta Österbottens kammarorkester och har sedermera dirigerat de flesta finländska orkestrarna, inkluderande Radions Symfoniorkester, Helsingfors Stadsorkester och Sinfonia Lahti. Djupsjöbacka gjorde sin debut i Sverige med Nordiska Kammarorkestern i oktober 2020 då han agerade i dubbelrollen som solist-kapellmästare. På initiativ av musikerna inbjöds Djupsjöbacka att bli förste gästdirigent för Lapplands kammarorkester 2019-2022. Tomas Djupsjöbacka tillträder som chefsdirigent och konstnärlig ledare för Vasa stadsorkester i januari 2021.

Förutom den klassiska repertoaren har Djupsjöbacka de senaste åren även aktivt uruppfört nya verk av bl.a Jukka Tiensuu, Veli Kujala, Sampo Haapamäki och Mikko Heiniö samt i olika projekt samarbetat med jonglörer, dansare och foley-artister. I oktober 2020 dirigerade Djupsjöbacka Finländska Barockorkestern i ett banbrytande projekt där Sibelius musik uppfördes på tidstrogna instrument.

Djupsjöbacka inledde sina kapellmästarstudier privat år 2012 för nuvarande New York Metropolitan-operans chefsdirigent Yannick Nézet-Séguin. Han fortsatte studierna på Sibelius-Akademins kapellmästarklass, därifrån han utdimitterades år 2017. Djupsjöbacka har även deltagit i mästarkurser ledda av Jorma Panula.

Nicke Lignell

Nicke Lignell har blivit känd för publiken via teater, tv och filmer. Han utexaminerades från Teaterhögskolan som skådespelare 1991 och som magister i teaterkonst 1995. Under årens lopp har han varit med i såväl filmer som tv-serier och även i nöjesprogram, men han har regelbundet återvänt till sina yrkesrötter – teatern.

Efter utexamineringen var Lignell fast anställd på teater Viirus. Frilansare har han varit sedan år 1993, när han hade en stor roll i filmen Akvariekärlek, som regisserades av Claes Olsson och baserar sig på Anna-Leena Härkönen's roman. I fjol hade filmen Den svavelgula himlen premiär och den är baserad på Kjell Westös succéroman med samma namn. Den är redan den sjätte filmen i regi av Claes Olsson, där Lignell spelar. Lignell har också varit konferencier och turnerat som sångare som olika sammansättnings solist. På teatern har han utöver talroller också haft musikalroller.

Konserter hösten 2023

Euroviisut Suomi!

Fre 10.11. Kl. 19, Vasa stadshus

Dir. Antti Rissanen, sol. Hanna Pakarinen & Mikael Konttinen, sång

Finländska melodipärlor

Fre 15.12. Kl. 19, Vasa stadshus

dir. Jascha von der Goltz, sol. Ossi Tanner, piano

Messias

Fre 15.12. kl. 19, Trefaldighetskyrkan

dir. Tomas Djupsjöbacka

sol. Iida Antola, sopran - Erica Back, alt - Hugo Hymas, tenor - Jussi Merikanto, bas
Kammarkören Canticum Maris, kördirigent Tarja Viitanen

Liput: 30 / 25 / 10 €

Konserttjänst: www.vaasankaupunginorkesteri.fi

Konserttjänst för våren 2024 publiceras på veckan 46.